

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ВИЗНАЧЕННЯ МІЖНАРОДНОЇ ПІДСУДНОСТІ СПРАВ З ІНОЗЕМНИМ ЕЛЕМЕНТОМ

Котвяковський Ю.О.

доцент кафедри правосуддя

Сумського національного аграрного університету

м. Суми, Україна

Глобалізація та міграційні процеси у сучасному світі призводять до суттєвого розширення договірних та інших відносин між фізичними та юридичними особами України та іноземних країн і, як наслідок, збільшення кількості спорів ускладнених іноземним елементом, які потребують судового вирішення. У свою чергу, специфіка розгляду цієї категорії спорів пов'язана з необхідністю вирішення питання про підсудність справи суду відповідної держави. Інститут міжнародної підсудності є одним з найбільш складних та важливих у сфері міжнародного цивільного процесу.

У різний час проблемні аспекти міжнародної підсудності були предметом досліджень вітчизняних та зарубіжних науковців, зокрема: Г.А. Цірата, В.В. Комарова, Ю.В. Черняк, А.С.Довгерта, В.І. Кисіля, С.Я. Фурси, О.О. Кармази, Н.О. Романової, Л.П. Ануфрієвої та інших.

Міжнародна підсудність, в доктрині міжнародного цивільного процесу, розглядається як компетенція судів певної держави щодо розгляду та вирішення цивільних справ і виконання окремих процесуальних дій за участю іноземного елемента. В цілому, з такою думкою погоджуються В.В. Комаров [7, с. 271], Г.А. Цірат [10, с. 197], Н.О. Романова [8, с. 18] та інші дослідники.

Як вказує Л.П. Ануфрієва, найбільш поширеними у світовій практиці є три способи визначення міжнародної підсудності: 1. за ознакою громадянства сторін спору; 2. за ознакою місця проживання відповідача; 3. за ознакою «фактичної присутності» відповідача [1, с. 303-307]. Також, однією з підстав віднесення спору до підсудності судів певної держави, є укладання сторонами відповідної угоди про визначення підсудності. Вказані критерії покладені в

основу поділу міжнародної підсудності на загальну, договірну, спеціальну (альтернативну) та виключну.

Відповідні положення знайшли закріплення у законодавстві України. Так, згідно ст. 497 ЦПК України, підсудність цивільних справ з іноземним елементом судам України, визначається нормами цього Кодексу, законом або міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України. Частиною 1 ст. 75 Закону України «Про міжнародне приватне право» передбачено визначення підсудності справ з іноземним елементом судам України на момент відкриття провадження у справі, незважаючи на те, що в ході провадження у справі підстави для такої підсудності відпали або змінилися.

Згідно ст. 27 ЦПК України позови до фізичних осіб пред'являються за зареєстрованим у встановленому законом порядку місцем їх проживання чи перебування, до юридичних осіб – за їх місцезнаходженням. Місце проживання або місцезнаходження відповідача на території України встановлюється як загальний критерій визначення підсудності справ з іноземним елементом судам України відповідно до п. 2 ч. 1 ст. 76 Закону України «Про міжнародне приватне право». Поряд з тим, вказана норма, визначає підсудність таких справ судам України у ряді інших випадків, а саме: наявності на території України рухомого або нерухомого майна відповідача на яке може бути накладене стягнення; заподіяння шкоди на території України, тощо.

Таким чином, встановлюючи підсудність справ з іноземним елементом судам України, в окремих випадках законодавство передбачає можливість обрання позивачем суду, тобто застосування правил спеціальної (альтернативної) міжнародної підсудності. Зокрема, правило щодо підсудності справ за місцем проживання відповідача наявне у законодавстві багатьох країн. Поряд з тим, відповідно до ч. 1 ст. 76 Закону України «Про міжнародне приватне право», позивач наділяється правом звернутись з позовом до вітчизняного суду, у разі, якщо відповідач не має місця проживання, перебування чи місцезнаходження в нашій державі, проте на території України

наявне належне йому рухоме чи нерухоме майно та в інших випадках передбачених вказаною нормою.

Порядок визначення міжнародної підсудності врегульовано також нормами міжнародних договорів України. Так, згідно п. 2 ст. 33 Договору між Україною і Республікою Польща про правову допомогу та правові відносини у цивільних і кримінальних справах 1993 р., компетентним судом у справах, що виникають із договірних відносин є суд тієї Договірної Сторони, на території якої має місце проживання або юридичну адресу відповідач, тобто визначено загальне правило міжнародної підсудності. Та ж норма містить положення, що встановлює компетенцію у відповідних справах також суду тієї Договірної Сторони, на території якої має місце проживання або юридичну адресу позивач, якщо на цій території знаходиться предмет спору або майно відповідача [4]. Аналогічні положення містяться у Договорі між Україною і Республікою Молдова про правову допомогу та правові відносини у цивільних і кримінальних справах 1993 року [3]. Таким чином, у вказаному випадку, позивач наділяється правом обрати суд для звернення з позовом.

При цьому варто враховувати, що окремі категорії справ, згідно національного законодавства держав та норм міжнародних договорів, належать до виключної підсудності судів відповідних держав. В таких випадках обрання суду не допускається.

Згідно ст. 77 Закону України «Про міжнародне приватне право» до виключної підсудності вітчизняних судів належать: справи щодо нерухомого майна, яке знаходиться на території України; справи, які стосуються правовідносин між дітьми та батьками, якщо обидві сторони мають місце проживання в Україні; справи про спадщину, якщо спадкодавець - громадянин України і мав в ній місце проживання та інші. Головними критеріями, покладеними в основу віднесення певних справ до виключної підсудності судів України, як вказує Г.А. Цірат, стали критерій місця знаходження предмету спору або особи та критерій найбільш тісного зв'язку предмету спору з правопорядком України [11, с. 153].

Зважаючи на приватно-правовий характер справ, вирішення яких здійснюється із застосуванням норм міжнародного цивільного процесу, важливе значення має надання сторонам права укладання угод щодо обрання суду для розгляду їх спору у разі, якщо такі справи не віднесені законом чи міжнародним договором до виключної компетенції судів певної держави.

Така можливість передбачена рядом міжнародних документів серед яких: Гаазька конвенція щодо угод про вибір суду 2005 р., Брюссельський регламент № 44/2001 Ради ЄС про юрисдикцію, визнання і виконання судових рішень у цивільних і комерційних справах 2000 р., міжнародні договори про правову допомогу тощо. Відповідні положення знайшли закріплення і в національному законодавстві України. Так, згідно п. 1 ч. 1 ст. 76 Закону України «Про міжнародне приватне право», наявність угоди, якою сторони передбачили підсудність справ з іноземним елементом судам України є безумовною підставою для прийняття вітчизняними судами таких справ до свого провадження. У свою чергу, ст. 22 ЦПК України передбачено право сторін на передачу спору на розгляд іноземного суду.

Поряд з тим, неврегульованим залишається питання щодо порядку укладання такої угоди, критеріїв її чинності. Вітчизняним законодавцем встановлено лише обмеження щодо можливості укладання угод про визначення підсудності справ, які, згідно ст. 77 Закону України «Про міжнародне приватне право», належать до виключної підсудності судів України.

Прикладом вирішення питання щодо чинності угод про визначення юрисдикції суду для вирішення спору можуть слугувати положення ст. 23 Брюссельського регламенту № 44/2001 Ради ЄС про юрисдикцію, визнання і виконання судових рішень у цивільних і комерційних справах 2000 р., що передбачають укладання такої угоди: а) в письмовій формі або засвідченій письмовій формі; б) у формі, яка відповідає практиці взаємовідносин між сторонами; с) в міжнародній торгівлі або комерції - в формі, яка відповідає звичаю, про який сторони знають або зобов'язані знати і який широко застосовується і регулярно дотримується в такій торгівлі всіма сторонами

договору. При цьому допускається укладання відповідної угоди з використанням електронних засобів зв'язку, якщо вони забезпечують належну фіксацію угоди [2]. Доцільною, на нашу думку, є реалізація подібних положень у законодавстві України.

Таким чином, законодавче регулювання питань міжнародної підсудності спорів з іноземним елементом нормами законодавства України та міжнародних договорів укладених Україною, в цілому відповідає світовим тенденціям. Разом з тим, подальшого дослідження та нормативного врегулювання потребують питання пов'язані з укладанням сторонами спору угод про визначення підсудності.

Список літератури

1. Ануфриева Л.П. Международное частное право: В 3-х т. Том 3. Трансграничные банкротства. Международный коммерческий арбитраж. Международный гражданский процесс: Учебник. М.: Издательство БЕК, 2001. 768 с.
2. Брюссельський регламент № 44/2001 Ради ЄС про юрисдикцію, визнання і виконання судових рішень у цивільних і комерційних справах 2000 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_a84#Text (дата звернення: 25.01.2021 р.)
3. Договір між Україною і Республікою Молдова про правову допомогу та правові відносини у цивільних і кримінальних справах 1993 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/498_604#Text (дата звернення: 25.01.2021 р.)
4. Договір між Україною і Республікою Польща про правову допомогу та правові відносини у цивільних і кримінальних справах 1993 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/616_174#Text (дата звернення: 25.01.2021 р.)
5. Міжнародне приватне право: підручник / за ред. А.С.Довгерта і В.І.Кисіля. 2-ге видання. К.: Алерта, 2014. 656 с.

6. Про міжнародне приватне право: Закон України від 23.06.2005 № 2709-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2005, № 32. ст.422
7. Проблемы науки гражданского процессуального права : монография / под ред. В. В. Комарова. Харьков : Право, 2002. 440 с.
8. Романова О.Н. Международный гражданский процесс: курс лекций для магистрантов специальности 1-248103 «Правовое регулирование внешнеэкономической деятельности». Минск: БГУ, 2015. 78 с.
9. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 р. (в редакції Закону № 2147-VIII від 03.10.2017 р.). *Відомості Верховної Ради України*. 2017, № 48. ст.436.
- 10.Цірат Г.А. Міжнародна підсудність. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. Випуск 84 (Частина II), 2009. С. 197-202.
- 11.Цірат Г.А. Питання юрисдикції в міжнародних договорах України про правову допомогу. *Вісник Академії адвокатури України*. Число 3(22) 2011. С. 151-160.